

УДК 347.64(477)

Яніцька Інна Анатоліївна,

асистент кафедри цивільного процесу

Національний університет «Одеська юридична академія»

РОЛЬ ОПІКУНА (ПІКЛУВАЛЬНИКА) В ЖИТТІ ДІТЕЙ-СИРІТ ТА ДІТЕЙ ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ

Постановка проблеми. Для виникнення опіки і піклування в сімейному праві необхідні об'єктивно-матеріальні, морально-етичні та юридичні передумови.

Виклад основного матеріалу. Об'єктивно-матеріальні передумови складаються з об'єктивного розвитку матеріального світу, з необхідності виховання та захисту дітей, які залишились без батьківського піклування. Природа влаштована таким чином, що дитина, до досягнення нею певного віку, потребує виховання, утримання та захисту.

Ці функції, як правило, здійснюють батьки дитини. Але в силу різних обставин діти можуть залишатись без батьківського піклування. Нерідко, за проханням батьків, які не можуть особисто здійснювати свої батьківські обов'язки, органи опіки та піклування призначають їх дитині опікуна (піклувальника). Тоді й виникає об'єктивна необхідність вирішувати питання про покладання перелічених функцій на інших осіб – опікунів чи піклувальників. В таких випадках не виключається навіть подальше сумісне проживання батьків та опікуна (піклувальника), приділення сумісної уваги дитині і турботи про неї. Вирішення цих проблем і взяла на себе держава, створивши в системі органів місцевого самоврядування органи опіки і піклування.

Морально-етичні передумови виявляються в тому, що суспільство в цілому співчуває і жаліє дітей-сиріт та дітей, що залишились без батьківського піклування, та прагне всіляко допомогти їм. З давніх давен людинолюбство, співчуття і турбота про людей, які опинились в несприятливих умовах, називали філантропією, а людина, яка присвятила себе філантропії – філантропом.

Метою встановлення опіки над малолітніми дітьми є, по-перше, забезпечення їх виховання і, по-друге, захист їх особистих немайнових і майнових прав та інтересів. Опікун має самостійно виконувати функції вихователя дитини, не перекладаючи їх на інших осіб.

Але ці бажання та наміри не завжди в силу різних обставин знаходять практичне застосування. Так звані добровільні вихователі часто втрачають відчуття доброзичливості до осіб, яких вони взялися виховувати, порушують їх права, використовують свою «доброзичливість» для досягнення певної корисливої мети. Щоб попередити настання таких наслідків, держава взяла під свій контроль відносини, пов'язані з вихованням та утриманням дітей, позбавлених батьківського піклування. Про морально-етичні передумови інституту опіки та піклування свідчить п. 2 ст. 244 СК України, в якому зазначено, що при призначенні дитині опікуна або піклувальника органом опіки і піклування враховуються особисті якості особи, а також бажання самої дитини, якщо це можливо [1].

Опіка та піклування над дітьми встановлюється органом опіки та піклування. Органами опіки та піклування є районні, районні у м. Києві та Севастополі держадміністрації, виконавчі органи міських, районних у містах, сільських, селищних рад (далі – органи опіки та піклування), які відповідно до законодавства провадять діяльність з надання статусу дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування, влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, встановлення опіки та піклування над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, із захисту особистих, майнових та житлових прав дітей [2].

Опіка, піклування над дитиною встановлюється рішенням районної, районної у м. Києві та Севастополі держадміністрації, виконавчого органу міської, районної у місті ради за наявності зазначених документів.

У разі призначення опікуна, піклувальника враховується бажання дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування. Бесіда з дитиною проводиться працівником служби у справах

дітей з урахуванням її віку, обставин, за яких вона втратила батьківське піклування, не принижуючи гідність дитини та осіб, які виявили бажання взяти її під опіку, піклування. За результатами бесіди складається довідка.

Рішення про встановлення опіки, піклування приймається у місячний строк після подання заяви і переліку відповідних документів

У разі встановлення опіки, піклування над дитиною, яка перебуває у закладі для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, служба у справах дітей разом з адміністрацією закладу забезпечує передачу дитини на виховання опікуну, піклувальнику і відрахування її із закладу протягом 15 днів після прийняття рішення про встановлення опіки, піклування.

Опікун (піклувальник) повинні проживати разом зі своїм підопічним. При цьому взаємні права на житлову площа не набуваються, тобто, по суті, справа йде про фактичне проживання як передумови тісного та постійного контакту між вихователем та його підопічним.

При виборі особи опікуна слід звертати увагу на побутові умови його життя, а також на членів його сім'ї чи немає серед них осіб, які хворі на небезпечні для дитини захворювання. В законодавстві, а саме в п. 38 Постанови КМУ «Про питання діяльності органів опіки та піклування, повязаної із захистом прав дитини» зазначається, що діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, не можуть бути влаштовані в сім'ї осіб, які:

проживають на спільній житловій площи з членами сім'ї, які мають розлади здоров'я або поведінку чи спосіб життя, що може негативно вплинути на здоров'я дитини, її фізичний, психічний, моральний стан або інтелектуальний розвиток;

У п. 40 вищезазначеної Постанови зазначено, що особа, яка виявила бажання взяти на виховання в сім'ю дитину-сироту або дитину, позбавлену батьківського піклування, подає службі у справах дітей за місцем свого проживання висновок про стан здоров'я заявника, складений за відповідною формою і нічого не говориться про конкретні медичні довідки від членів сім'ї заявника. Отже даний пункт слід доповнити підпунктом де буде зазначено «висновок про стан здоров'я всіх членів сім'ї заявника, за відповідною формою».

Здійснення прав підопічної дитини безпосередньо пов'язане з поведінкою її законних представників – опікуна і піклувальника. Саме інтересами дитини мають зумовлювати ступінь і межі участі опікуна й піклувальника в реалізації прав дитини. Тому ч. 4 ст. 63 ЦК, ст. 171 СК та ч. 3 ст. 244 СК передбачають, що при призначенні опікуна для малолітньої особи та піклувальника для не-

повнолітньої особи враховується бажання дитини. Це правило випливає також із положень Конвенції ООН про права дитини від 20 листопада 1989 р., відповідно до якої держави-учасниці Конвенції мають забезпечити дитині, здатній сформулювати власні погляди, право вільно висловлювати ці погляди з усіх питань, що стосуються дитини, причому поглядам дитини приділяється належна увага згідно з її віком і ступенем зрілості. Згода дитини не належить до обов'язкових умов призначення опікуна (піклувальника), проте її бажання в таких випадках, коли це можливо, враховується. Принаймні, слід брати до уваги стосунки, які існують між майбутнім опікуном (піклувальником) і особою, над якою встановлюються опіка чи піклування.

При призначенні опікуна чи піклувальника орган опіки і піклування має перевонатися не лише в наявності умов, які забезпечують виконання мети опіки (перераховані у ст. 63 ЦК), але й у відсутності обставин, які перешкоджають можливості встановлення нормальних стосунків між опікуном (піклувальником) та підопічною дитиною.

Опікуном і піклувальником не може бути особа, яка позбавлена батьківських прав, якщо ці права не були поновлені.

Дітям, виховання яких та догляд за якими здійснюються навчальними закладами, закладами охорони здоров'я або закладами соціального захисту населення, опікуни і піклувальники можуть не призначатися. Обов'язки опікуна і піклувальника щодо таких осіб здійснює адміністрація установи, в якій перебуває дитина. Так, відповідно до ст. 243 СК, якщо дитина постійно проживає у дитячому закладі або закладі охорони здоров'я, функції опікуна та піклувальника щодо неї покладаються на адміністрацію цих закладів. Виконання адміністрацією зазначених закладів обов'язків опікуна (піклувальника) здійснюється з дотриманням норм цивільного та сімейного законодавства.

Крім того, ст. 27 Конвенції про права дитини надає кожній дитині право на рівень життя, необхідний для фізичного, розумового, духовного, морального та соціального розвитку дитини [3].

Опікун (піклувальник) крім побутових відносин допомагає підопічним у регулюванні майнових відносин.

Опікун зобов'язаний дбати про збереження та використання майна підопічного в його інтересах. Якщо малолітня особа може самостійно визначити свої потреби та інтереси, опікун, здійснюючи управління її майном, повинен врахувати її бажання. Опікун самостійно здійснює витрати, необхідні для задоволення потреб підопічного, за рахунок пенсії, аліментів, доходів від майна тощо.

Якщо підопічний є власником нерухомого майна або майна, яке потребує постійного управління, опікун може з дозволу органу опіки та піклування управляти цим майном чи передати його за договором в управління іншій особі. Опікун зобов'язаний дбати про збереження зазначеного майна, може здійснювати за його рахунок витрати, необхідні для задоволення потреб підопічного.

Не малу роль в даних відносинах відіграє договір довірчого управління майном. Він є відносно новим для законодавства України і регулюється ЦК України [4].

У відповідності до вищезазначеного договору, одна сторона (установник управління) передає другій стороні (управителеві) на певний строк майно в управління, а друга сторона зобов'язується за плату здійснювати від свого імені управління цим майном в інтересах установника управління або вказаної ним особи (вигодонабувача).

Договір управління майном може засвідчувати виникнення в управителя права довірчої власності на отримане в управління майно.

Законом чи договором управління майном можуть бути передбачені обмеження права довірчої власності управителя.

Установником управління є власник майна. Якщо власником майна є малолітня особа або фізична особа, яка визнана недієздатною, установником управління може бути опікун або орган опіки та піклування. Якщо власник майна є неповнолітня особа, установником управління є ця особа за дозволом піклувальника.

Управителем може бути суб'єкт підприємницької діяльності.

Самим важливим є питання відповідальності управителя за неналежне виконання своїх обов'язків. Тут потрібно пам'ятати, що метою даного договору є збереження майна неповнолітнього, а не отримання прибутку.

Аналізуючи дії опікуна, як представника при розпорядженні майном підопічного в інтересах останнього, слід мати на увазі, що воно випливає не тільки зі спеціальних норм, які закріплени в ЦК України, але і зі всього закріпленого в загальній частині Цивільного кодексу, незважаючи на залишення без значної уваги даного питання. Так, відповідно до законодавства «фізичні та юридичні особи, набувають та здійснюють свої цивільні права своєю волею та у своїх інтересах». Виходячи з цього, здійснення дій від імені третьої особи також повинно здійснюватися в її інтересах [5].

Проте, слід відмітити, що опікуни хоч і допомагають підопічним в майнових та побутових відносинах, але вони не несуть обов'язків з утриманням своїх підопічних. На такі цілі витрачається одержу-

вана на підопічного пенсія, аліменти, інші доходи від його майна тощо.

Допомога на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування, призначається та виплачується органами праці та соціального захисту населення за місцем проживання опікуна чи піклувальника або дитини. Покриття витрат на виплату допомоги на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування, здійснюється за рахунок коштів державного бюджету у вигляді субвенцій до місцевих бюджетів.

Виплата допомоги припиняється за рішенням органу праці та соціального захисту населення з місяця, що настає за місяцем, в якому виники відповідні обставини.

На практиці не завжди органи праці та соціального захисту населення вчасно дізнаються про обставини внаслідок яких припиняється виплата державної допомоги.

Органи праці та соціального захисту населення помилково виплачують особам виплати, коли цього робити вже не потрібно.

Хоча відповідно до ст. 22 ЗУ «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» одержувачі державної допомоги зобов'язані повідомляти органи, що призначають і здійснюють виплату державної допомоги, про зміну всіх обставин, що впливають на виплату допомоги.

Суми державної допомоги, виплачені надміру внаслідок зловживань з боку громадян (у результаті подання документів із свідомо неправдивими відомостями, неподання відомостей про зміни у складі сім'ї, приховування обставин, що впливають на виплату державної допомоги тощо), стягаються згідно з законом.

Органи, що призначають і здійснюють виплату державної допомоги, мають право перевіряти матеріальний стан сімей з дітьми.

На підставі вищевикладеного слід запропонувати внести зміни до ч. 3 ст. 22 вищезазначеного закону, словосполучення «мають право» замінити на «зобов'язані щоквартально», отже зазначену частину слід викласти в наступній редакції «органі, що призначають і здійснюють виплату державної допомоги зобов'язані щоквартально перевіряти матеріальний стан сімей з дітьми». Тоді буде більша можливість уникнути таких негативних явищ адже «мають право» це означає, що матеріальний стан цих сімей майже не перевіряється.

Незважаючи на допомогу з боку держави, велике коло обов'язків покладається на опікунів (піклувальників) дітей. До нього входить сумісне проживання і постійне спілкування з дитиною, піклування про постійне виховання та освіту, забезпечення не тільки матеріальних, але й духовних умов для фізичного, інтелектуального та мораль-

ного розвитку. Належне виконання вищезгаданих обов'язків (тим паче, що вони здійснюються на безвідплатній основі) можливо тільки за умови внутрішнього бажання, твердого переконання опікуна (піклувальника), усвідомлення ним свого духовно-етичного боргу перед підопічними або, наприклад, перед їхніми померлими батьками.

Проведений аналіз сучасного стану та напрямків розвитку правильного регулювання опіки та піклування підтверджує необхідність подальшого дослідження шляхів і методів формування системи законодавства, спрямованих на комплексне здійснення моральної і матеріальної турботи про дітей, а також захист особистих і майнових прав осіб, які в силу тих чи інших причин не можуть ці права здійснювати самостійно. Правове регулювання опіки та піклування вимагає кардинальних змін, назріла

нагальна потреба в прийнятті спеціального закону, який би визначав правові, організаційні та фінансові засади функціонування органів опіки та піклування в Україні, адже положення ст. 56 ЦК України передбачають існування такого закону [6].

Нажаль, нерідко є випадки зловживання опікунами (піклувальниками) по відношенню до підопічних своїх повноважень: вони присвоюють майно підопічного, не займаються вихованням неповнолітніх [7].

Висновок. Важка демографічна ситуація в країні, тяжке положення безпритульних та бездоглядних дітей, яка не має потреби в особливих доказах неефективності діяльності по відношенню до соціальної безпеки неповнолітніх диктують необхідність внесення змін в систему державного управління.

ЛІТЕРАТУРА

- Гопанчук В.С. Сімейне право України // Істинна. – Київ, 2002.
- Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини : Постанова Кабінету Міністрів України від 24.09.2008 р. № 866 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-%D0%BF>
- Москалюк В. Проблемні питання реалізації та захисту майнових прав дитини // Юридичний журнал. – 2004. – № 7. – С. 96-97.
- Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15/page16>
- Осіпов Р.В. Правове регулювання відносин, які виникають з приводу розпорядження майном підопічного // Питання гуманітарних наук. – 2011. – № 6. – С. 106-114.
- Мацегорін О.І. Опіка і піклування як складова захисту цивільних прав / О.І. Мацегорін // Проблеми цивільного та підприємницького права в Україні. – 2009. – № 1. – С. 143-148.
- Алексеев А.А. Коррупционные факторы в законодательстве об опеке и попечительстве как предпосылка нарушения прав и интересов детей, оставшихся без попечения родителей / А.А. Алексеев, О.Ю. Ильина // История и теория цивилистической науки. – 2010. – № 2. – С. 3-6.

Яніцька Інна Анатоліївна РОЛЬ ОПІКУНА (ПІКЛУВАЛЬНИКА) В ЖИТТІ ДІТЕЙ-СИРІТ ТА ДІТЕЙ ПОЗБАВЛЕНІХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ

Визначено роль опікуна (піклувальника) в житті дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування, а саме їх участь у вирішенні побутових та матеріальних питань підопічних.

Ключові слова: опіка, піклування, діти-сироти, діти позбавлені батьківського піклування, опікун, піклувальник, майно.

Яницка Инна Анатольевна РОЛЬ ОПЕКУНА (ПОПЕЧИТЕЛЯ) В ЖИЗНИ ДЕТЕЙ-СИРОТ И ДЕТЕЙ ЛИШЕННЫХ РОДИТЕЛЬСКОЙ ОПЕКИ

Определено роль опекуна (попечителя) в жизни детей-сирот и детей лишенных родительской опеки, а именно их участие в решении бытовых и материальных вопросов подопечных.

Ключевые слова: опека, попечительство, дети-сироты, дети лишенные родительской опеки, опекуны, попечители, имущество.

Yanitska Inna Anatoliivna THE ROLEA GUARDIAN (TRUSTEE) IN THE LIVES OF ORPHANS AND CHILDREN DEPRIVED OF PARENTAL CARE

The role of a guardian (trustee) in the lives of orphans and children deprived of parental care, such as their participation in addressing domestic issues and material charges.

Keywords: tutelage, care, orphans, children deprived of parental care, guardian, fiduciary, property.